

Pedagogisch kader kindercentra 4 – 13 jaar

Over kinderen en hun seksuele ontwikkeling

Interview met Channah Zwiep

25 november 2009, door Marianne Boogaard

Channah Zwiep (1962) is pedagoog. Zij promoveerde in 1998 op een onderzoek naar Steunpunten voor Opvoeding, waarvan zij de processen en effecten bekeek vanuit het perspectief van zowel de overheid, als de professionals en cliënten. Sindsdien schrijft zij regelmatig over jeugdhulpverlening en kinderopvang. Zij runt het pedagogisch projectbureau Kind & Zo en heeft zich gespecialiseerd in trainingen en onderzoek op het gebied van seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren en de pedagogische ondersteuning daarbij. (www.kind-enzo.nl)

Wat versta je onder seksuele opvoeding?

Seksuele opvoeding is voor veel pedagogisch medewerkers een lastig onderwerp. Dat is niet nodig. Seksualiteit hoort erbij in de ontwikkeling van kinderen en is iets positiefs. Als opvoeder heb je de taak kinderen hierbij te begeleiden. Het wordt een stuk gemakkelijker wanneer je de link legt naar de gewone opvoeding. Bij een gezonde ontwikkeling hoort immers ook het leren omgaan met seksualiteit, lichamelijkeheid en intimiteit. Enerzijds betekent seksuele opvoeding dat ouders en pedagogisch medewerkers -net als bij andere aspecten van de opvoeding- kennis en informatie bieden als dat nodig is, en openstaan voor vragen van kinderen. Bij seksuele opvoeding gaat het er dan om dat kinderen de ruimte krijgen om hun eigen lichaam, plus de gevoelens die daarbij horen, te ontdekken. Anderzijds betekent het -alweer net als bij andere aspecten van de opvoeding- dat ouders en pedagogisch medewerkers aandacht besteden aan veiligheid en morele ontwikkeling, en aan het aanleren van waarden en normen die passen bij de samenleving waarin de kinderen opgroeien. Omgangsregels op het vlak van seksualiteit liggen in het verlengde van de gewone omgangsregels, zoals 'respecteer elkaar'. Om een voorbeeld te geven: je zit niet zomaar aan iemands borsten of billen, maar je zit net zo min zomaar aan iemands oor. In die lijn is seksuele opvoeding eigenlijk voor iedereen goed te hanteren.

Ook kinderen tussen 4 en 13 jaar hebben seksuele gevoelens. Pedagogische medewerkers weten dat, want zij zien veel kinderen. Het goed begeleiden van de seksuele ontwikkeling vraagt in de eerste plaats dat pedagogisch medewerkers inzicht hebben in die ontwikkeling. In de tweede plaats moeten zij voor hun eigen handelen kunnen terugvallen op het pedagogisch beleid van hun instelling waarin, als het goed is, ook op dit gebied heldere doelen zijn geformuleerd.

Hoe verloopt de seksuele ontwikkeling van kinderen tussen 4 en 13 jaar?

Kinderen tussen 4 en 6 jaar zijn bezig met het (verder) verkennen van hun eigen lichaam en dat van

andere kinderen. Hun nieuwsgierigheid daarnaar zie je terug in hun fantasiespel: ze spelen graag doktertje en ze kleden zich graag uit. Veel ouders zullen herkennen dat kinderen van 4 dan soms ineens bloot door de kamer komen rennen. Ook komt het soms voor dat je kinderen in het openbaar ziet masturberen: ze rijen op een stoeltje of ze zitten met hun handje in hun broek op de bank. Verder zijn 4 tot 6 jarigen vaak heel geïnteresseerd in van alles over de voortplanting. Ze willen bijvoorbeeld weten hoe die baby nu in en uit de buik komt. Niet alle kinderen vragen daar letterlijk naar, maar ze zijn meestal wel nieuwsgierig. Opvoeders kunnen hen rustig op hun eigen niveau informatie geven over eitjes en zaadjes, over bevruchting en geboorte, en compleet met het benoemen van de geslachtsorganen. Die informatie kunnen kleuters goed aan. Kinderen hebben een soort filter: de informatie waar ze nog niet aan toe zijn, nemen ze gewoon niet op. Dat verdwijnt weer tot een later moment. Eigenlijk geldt hetzelfde als voor andere onderwerpen die je misschien ‘zwaar’ vindt voor kinderen, zoals rampen, verkeersongelukken of de dood. Ook daarin begeleid je kinderen door er met hen over te praten, spontaan of omdat zij erover vragen. Je geeft daarmee aan dat seksualiteit een bespreekbaar onderwerp is, nu en later.

Overigens zien ook jonge kinderen wel eens per ongeluk iets op het gebied van seksualiteit dat ze niet begrijpen. Er komt genoeg voorbij op de televisie of reclameposters. Het is goed als een pedagogisch medewerker of ouder hen hierbij begeleidt door te laten merken hoe hij of zij er zelf tegenaan kijkt. Dat kan heel goed door eens eerst te vragen wat het kind er zelf eigenlijk van vindt.

Kinderen tussen 7 en 9 jaar lijken niet zo heel geïnteresseerd in het onderwerp seksualiteit, en stellen weinig vragen. Tegelijk zijn ze wél bezig met het verkennen van de grenzen. Ze maken opmerkingen, stellen vragen of vertellen moppen om volwassenen uit te dagen en hun eigen grenzen te verkennen. Ook verliefdheid en zoenen vinden ze wel interessant. Ze stellen vragen als ‘juf heb jij een vriend?’ En ook mannelijke pedagogisch medewerkers kan het dan bijvoorbeeld gebeuren dat ze door een groepje meiden ernstig worden ondervraagd over zoenen met hun vriendin, op zo’n manier dat ze er verlegen van worden. Onderling hebben kinderen van deze leeftijd vaak groepjes waarin ze praten over zaken op het gebied van seksualiteit en waarin ze informatie uitwisselen. Daarnaast doen ze ook groepsspelletjes met elkaar zoals meidenpakkertje.

De rol van de opvoeder in deze fase is vooral: kennis verbreden en verdiepen op het eigen niveau van de kinderen. Dat gaat dan om de technische kanten van seksuele ontwikkeling zoals: borsten krijgen, hoe je zoent en vrijt en hoe zwangerschap ontstaat. Dat is interessant en dat moeten kinderen ook weten. Maar het is net zo van belang dat zij leren praten en denken over gevoelens die erbij horen, over dat je grenzen mag stellen, dat je soms verliefd wordt ook als het niet zo goed uitkomt, dat je niet met iedereen een baby op de wereld wilt zetten enzovoort. Die emotionele en morele aspecten worden gemakkelijk verwaarloosd. Het is ook moeilijker omdat ze dichterbij komen bij de eigen gevoelens en ervaringen van de opvoeder zelf.

Kinderen gebruiken bijvoorbeeld in deze fase nogal eens schuttingtaal (‘homo!’), waarvan ze -bij nader doorvragen- helemaal niet weten wat het precies betekent. Als opvoeder is het een goed idee om schelden eens als aanleiding te gebruiken om over de inhoudelijke kant van de zaak door te praten. Op die manier kun je zowel informatie geven, als duidelijk maken waarom het helemaal niet zo leuk is om dit soort scheldwoorden te gebruiken. Een leuke manier hiervoor is de kinderen zelf te laten vertellen wat zij denken dat het woord betekent en hen te laten nadenken over wat het betekent om homo te zijn.

Voor kinderen tussen 7 en 9 jaar wordt het bovendien erg belangrijk dat opvoeders hen leren omgaan met informatie en beelden op internet, hyves en dergelijke. Ze hoeven niet bang gemaakt te worden voor wat er allemaal zou kunnen gebeuren, maar ze moeten wel leren deze media op een veilige manier te gebruiken. Daar hoort bij dat er regels zijn over hoe ze dat kunnen doen. Bijvoorbeeld door geen blote foto's van zichzelf op sites te zetten. Ook hier is er een duidelijke link naar de overige opvoeding. Veel kindercentra hebben al omgangsregels, het is vrij eenvoudig die door te trekken naar internetgebruik.

Kinderen tussen 10 en 12 jaar krijgen steeds meer belangstelling voor meer volwassen vormen van seksualiteit. Ze kunnen flink verliefd zijn. Er zijn heel weinig cijfers bekend omdat het moeilijk te onderzoeken is, maar uit onderzoek blijkt dat zo'n 10 tot 40% van de kinderen vanaf 10 jaar (of al eerder) masturbeert en daarbij ook een orgasme kan hebben. Jongens van 8 tot 12 trekken veel met elkaar op, doen spelletjes met elkaar (ze bekijken wie het verst kan plassen, wie er stijf kan worden en hoe je masturbeert). Op die manier doen ze veel informatie op. Meisjes van dezelfde leeftijd lijken wat minder met elkaar te experimenteren maar praten wel samen over seksualiteit.

Als opvoeder is het in deze fase belangrijk om door te gaan op de informatie die de jongere leeftijdsgroepen al hebben gekregen, en vervolgens om kinderen voor te bereiden op een meer actieve beleving van seksualiteit. Dan gaat het ten eerste om het geven van goede, feitelijke kennis over lichamelijke ontwikkeling die op deze leeftijd kan plaatsvinden: spontane zaadlozingen en menstruatie. Daar komen ook heel praktische kanten bij kijken zoals informatie over maandverband en tampons, weten waar het maandverband ligt en hoe je het gebruikt. Het is belangrijk dat kinderen weten dat zij over zulke zaken veilig kunnen praten met de pedagogisch medewerkers, en dat zij dat ook durven.

Daarnaast is het nodig de kinderen goed voor te lichten over zaken als zwangerschap en hoe je dat kunt voorkomen, soorten voorbehoedmiddelen, risico's, nee- of ja zeggen, klaarkomen en verschillen tussen jongens en meisjes daarin. En natuurlijk over gedragsregels: respecteer jezelf en de ander (en hoe doe je dat)! In principe horen kinderen van deze leeftijd dit soort zaken te weten. Duidelijk is dat ze meestal veel minder goed op de hoogte zijn dan we met z'n allen wel zouden willen.

Voorlichting is overigens niet per definitie een zaak van de kindercentra, maar zeker óók de verantwoordelijkheid van ouders en leerkrachten. Het bieden van dit soort informatie vraagt beleid van het kindercentrum, goed onderling overleg tussen de pedagogisch medewerkers en open informatie hierover aan ouders. Zowel pedagogisch medewerkers als ouders moeten in een beleid, waar mogelijk, hun eigen grenzen kunnen aangeven.

Pedagogisch beleid

Echte theorie is er nog niet over hoe je kinderen moet begeleiden in hun seksuele ontwikkeling. Zelf legt Channah Zwiép in haar trainingen voor pedagogisch medewerkers en ouderavonden steeds de link naar de algemene pedagogische doelen en daarbinnen vooral naar de vaardigheden voor de opvoeders, de morele ontwikkeling van kinderen en het bieden van 'voorwaarden' voor de seksuele ontwikkeling.

(a) Kennis en informatie

Alle pedagogisch medewerkers moeten de competenties hebben om een gezonde seksuele ontwikkeling van kinderen goed te begeleiden. Gezond is het wanneer zij straks, als zij volwassen zijn, op een positieve manier van seks kunnen genieten. Basaal is dat ook pedagogisch medewerkers kinderen adequate kennis en informatie kunnen bieden over seksualiteit, lichamelijkeheid en intimiteit en over omgaan met elkaar. Dat houdt in dat zij die kennis zelf ook zullen moeten hebben. Daarnaast is het

waardevol als er informatieve (prenten)boeken voor handen zijn op de opvang, en bijvoorbeeld een dokterstas. Dat kan een aanleiding zijn om een doktersbezoek na te spelen en het eigen lichaam te leren kennen, inclusief erotische gevoelens die daarbij kunnen optreden.

(b) Erover (leren) praten

Net zo basaal als goede informatie is openheid over seksualiteit en over het feit dat iedereen seksuele gevoelens heeft. Dat vraagt van pedagogisch medewerkers dat zij hierover d urven praten. Het is bijvoorbeeld belangrijk dat alle lichaamsdelen, ook de geslachtsdelen, benoemd worden, evenals de bijbehorende gevoelens. Waarschijnlijk gebruik je daarvoor, als je met kinderen praat, termen zoals: ‘je prettig voelen in je lijf, verliefd zijn, lichamelijke gevoelens hebben’ enzovoort. Door er woorden aan te geven, geef je kinderen de boodschap dat ook deze lichaamsdelen en gevoelens er mogen zijn. Kinderen moeten ervaren dat je met elkaar over seksualiteit kunt praten zonder dat het ingewikkeld of beladen hoeft te zijn. Welke woorden je kiest en hoever is gaat in je informatie, dat is een zaak van onderling overleg. Het belangrijkste is dat gevoelens waarover je kunt praten (waaronder ook homoseksualiteit bijvoorbeeld), minder bedreigend worden, en minder iets om je voor te schamen.

(c) Waarden en normen

Door met kinderen te praten over dit soort zaken, geef je hen bovendien informatie over de seksuele waarden en normen van hun maatschappelijke omgeving. Voor kleine kinderen is het bijvoorbeeld vanzelfsprekend om aan elkaar te zitten, maar sommige aanrakingen of gedragingen (zoals masturbatie) willen we liever niet in het openbaar. Ook dat moeten kinderen leren. Een ander voorbeeld: kinderen vinden het vaak een tijdlang leuk om samen naar de wc te gaan, maar dat mag meestal niet op de opvang. Dat is een goede aanleiding voor een gesprek: waarom willen we dat niet? Welke afspraken zijn daarover gemaakt? Waar komen die afspraken vandaan? Hoe zit het met de verantwoordelijkheid van het kindercentrum tegenover de ouders om ervoor te zorgen dat er geen vervelende dingen met hun kinderen gebeuren?

De basis om met elkaar om te gaan is het respecteren van je eigen grenzen en die van de ander, ook al is die ander nog zo klein: als een kleuter geen kus wil van oma of tante, dan moet je dat respecteren.

(d) Ruimte om te ontdekken

Naast kennis en morele ontwikkeling hebben kinderen ook –zowel fysiek als emotioneel- ruimte nodig om zelf het een en ander te ontdekken. Het pedagogisch beleid van een kindercentrum moet daarvoor goede randvoorwaarden bieden, dat wil zeggen: zorgen dat er sprake is van privacy, maar ook van een veilige omgeving. Privacy bieden houdt in dat je accepteert dat kinderen romantische gevoelens kunnen hebben, verliefd worden en af en toe aan elkaar zitten. Op een kindercentrum zijn er mede daarom bij voorkeur enkele plekken, zoals een bank om te hangen en te kletsen of een ander hoekje, waar kinderen een beetje intiem kunnen zijn met elkaar.

De veiligheid die daarbij hoort, bestaat in de eerste plaats uit sociale regels die de kinderen kennen en (kunnen) hanteren. Die regels gelden voor het omgaan met elkaar in het algemeen, en dus ook voor zaken als seksualiteit en intimiteit. Kinderen moeten weten dat (en h oe) zij “nee!” kunnen zeggen, dat zij de grenzen van anderen moeten respecteren, dat zij een ander niet mogen dwingen of pijn doen, dat klikken m ag als er iets gebeurt dat niet deugt, en hoe zij moeten reageren als zij zaken tegenkomen waar ze van schrikken. Het gebeurt weleens dat meisjes van 8 of 9 op internet gaan zoeken naar poezenplaatjes, en dan op heel andere afbeeldingen stuiten dan ze bedoeld hadden. Belangrijk is steeds dat kinderen weten dat pedagogisch medewerkers ervoor openstaan om hen ook in dit stukje van hun ontwikkeling te begeleiden, dat er dus ruimte is om te praten en vragen te stellen.

(e) Afstemming met ouders

Seksualiteit is ook voor veel ouders een lastig onderwerp als het gaat om (jonge) kinderen. Het is daarnaast een onderwerp dat veel angstgevoelens oproept: veel mensen denken bij gemiddeld seksueel gedrag van kinderen al gauw aan seksueel misbruik. Dat is jammer natuurlijk, maar wel iets om rekening mee te houden. Wil je kinderen in dit opzicht kunnen begeleiden in hun ontwikkeling, dan moet je je daarop voorbereiden door de pedagogische doelen die je als kindercentrum nastreeft, en de manier waarop je dat doet, helder op papier te zetten. En door daarover met ouders te communiceren. Dat neemt al heel wat eventuele angsten en boosheid weg. Ouders hebben bijvoorbeeld nogal eens angst voor verstophokjes waar weinig toezicht is, maar kinderen ook hebben privacy nodig. Met een goed pedagogisch beleid waarin je doelen formuleert, en aangeeft op welke manier de veiligheid wordt gewaarborgd, kun je goed uitleggen waarom er echt geen cameratoezicht nodig is.

Het is overigens een hardnekkige misvatting dat ouders zelf wel zorgen voor goede voorlichting van hun kinderen over seksualiteit. Gemiddeld genomen doen ouders dat niet, zeker niet bij 4-jarigen. Trouwens op de basisscholen wil het ook nogal eens afhangen van de individuele leerkracht in hoeverre er sprake is van aandacht voor seksuele ontwikkeling van kinderen.

(f) Aandacht voor competenties van pedagogisch medewerkers

Nu is het voor de ene pedagogisch medewerker gemakkelijk en vanzelfsprekend om te praten over onderwerpen op het gebied van seksualiteit. Het is belangrijk dat iedereen uiteindelijk zelf kan bepalen hoever hij of zij wil gaan: wat kun je soepel uit je mond krijgen als een kind ernaar vraagt? Praat hierover met collega's zodat je weet waar hun grenzen liggen. Kinderen vangen namelijk alle boodschappen op, ook schaamte, schrik en verlegenheid van hun opvoeders. De workshops voor pedagogisch medewerkers die Channah Zwiép verzorgt, leren dat voor pedagogisch medewerkers -net als voor kinderen- geldt: erover praten valt meestal erg mee. Het geeft niet als je er verlegen over bent, en dat de kinderen dat aan je merken, als je dat zelf kunt benoemen.

Belangrijk is dat pedagogisch medewerkers, bijvoorbeeld via teamgesprekken, zich bewust worden van hun eigen houding tegenover seksualiteit en leren praten over hun gevoelens. Voor alle pedagogisch medewerkers geldt dat zij het onderscheid moeten kunnen maken tussen fysieke en emotionele opwindings: lichamelijke reacties kunnen nu eenmaal optreden. Bij vrouwen gebeurt dat bijvoorbeeld weleens bij het voeden van een baby, bij mannen wellicht tijdens een stoeipartijtje. Dat is geen probleem, zolang je er maar niets mee doet en er geen emoties aan verbindt. Voor mannelijke pedagogisch medewerkers tot slot is een protocol soms plezierig waarin is opgenomen dat zij niet alleen zijn met een kind om te voorkomen dat er 'verhalen' van komen. Je hoort van hen wel dat zij vaak erg voorzichtig zijn, en liever niet hebben dat kinderen bij hen op schoot kruipen. Terwijl kinderen juist graag willen stoeien met de mannelijke pedagogisch medewerkers, voelen zij 'de blikken van de ouders' in hun rug.

Literatuur waarin bovengenoemde punten te vinden zijn

Twee studies van Channah Zwiép bieden nog meer interessante informatie over kinderen en hun seksuele ontwikkeling:

Zwiép, C.S. (2005). Kinderen en seksualiteit. Pedagogische begeleiding in de kinderopvang. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Zwiép, C.S. (2008). De seksuele opvoeding van jonge kinderen. Ervaringen van moeders en leidsters. Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Seksualiteit & Projectbureau Kind&Zo.

Voor workshops en trainingen zie:

www.kind-enzo.nl

